

prostého, nýbrž i normy měnící ústavu. A jak kdežto článek 48 v dalším znění připouštěl, že »opatření« učiněná říšským presidentem mohou přechodně suspendovati i šest vypočtených článků ústavy o základních právech občanů, tito vykladatelé přiznali presidentovi možnost měniti nouzovými nařízeními ústavu netoliko v těchto jejích šesti člancích, nýbrž v řadě jiných bodů. Ovšem i v jejich ustanoveních o poměru říše k zemím.

»Státní moc v říšských záležitostech vykonávají orgánové říše na základě říšské ústavy, v záležitostech zemských orgánové zemští na základě ústav zemských.« Tak praví článek 5 výmarské ústavy. Ale již v r. 1923 nařízeními říš. presidenta byla na základě článku 48 (nejprve prvního, pak v průvodním listě dodatečně opraveno odvoláním se na druhý jeho článek) — zcela suspendována mez příslušnosti mezi říší a Saskem a Duryňskem, zemští úředníci byli podřízeni vojenskému říšskému komisaři, jemuž přiznáno i právo je propouštěti; nařízením z 29. X. 1923 dokonce říšský kancléř obdržel zmocnění suspendovati zemské ministry v Sasku a jmenovati na jejich místo jiné osoby. Vojenský velitel na základě tohoto nouzového opatření nařídil, že zemský sněm saský nesmí se až na další sejíti. — Na první pohled tyto akty těžce prolomily zásadu ústavního článku pátého.

Co dnes vidíme v Prusku, jest vlastně případ vážnější toliko politicky: tím, že jde o zemi daleko významnější nežli bylo před 9 roky Sasko či Duryňsko, a tím, že tu zemská pravomoc jest zasažena na podkladě nouzového článku výmarské ústavy ve chvílích, kdy ostatní část této ústavy, celá její bytnost, prožívá těžkou krizi, ne-li v jistém smyslu své konce. Ale právně nejde v podstatě o nic jiného, nežli tehdy: o suspensi zemské vlády pomocí nouzového nařízení presidenta a dosazení říšského komisaře na její místo s plnou mocí. Tedy o sjednání říšské bezprostřednosti v oblasti zemské pravomoci, o to, že se říše dosadila na místo země. Státní soud, který bezprostředně po tomto aktu říšského presidenta v červenci letošního roku rozhodoval o návrhu suspendované pruské vlády na prozatímní opatření proti říšskému komisaři, a odmítl takové prozatímní opatření vydati, prohlásil zároveň, že tím není ničeho řečeno v samém meritu věci o ústavnosti aktu samotného. Budeme mít v nejbližší budoucnosti příležitost viděti státní soud, an rozhoduje o této otázce merita. Ale podle zkušeností z r. 1923 a podle výsledků tehdejšího ústavního sporu lze konstatovati již dnes, že naděje se sazené vlády na vítězství s říšskou pravomocí jsou právě tak nicotné ve sféře práva jako ve sféře politiky.

Protože tato úvaha byla napsána proto, aby porovnála dvě největší a nejvýznamnější federace světa, a to právě na místě pro jejich federativní charakter nejcitlivějším, budiž zakončena tímto závěrem: Severoamerická federace jest federace celým svým jádrem: ukázalo se to v nejkritičtější chvíli jejích ústavních dějin, v období rekonstrukce, kdy jižní členské státy prohrály svůj boj, ale nebyly ani na okamžik pohlceny federální pravomocí; jejich státoprávní samobytnost ani tehdy, ani trvale ani dočasně nedoznala újmy. Jinak v dnešním Německu: zde říšští orgánové neváhají opětovně státoprávní povahu členských zemí uváděti zcela v niveč. Zde se tvoří přímo tradice suspendování celé federální rovnováhy na jednostranný prospěch říše, která si osobuje právo odsunovati zemské orgány a utvořiti místo nich orgány svoje, kdykoli toho shledává se svého hlediska potřebu. Německo, které se takto vyvinulo, nemůže se co do své federativní povahy zdaleka staviti na roveň Severní Americe. (Psáno dne 1. října 1932.)

PROF. DR. C. HARAOUÍ:

MEZINÁRODNÍ DĚLBA PRÁCE A HOSPODÁŘSKÁ REKONSTRUKCE EVROPY.

V posledních desíti letech množí se stále návrhy na rekonstrukci Evropy; ať se již zabývají organizační výměny anebo organizační výroby, ať navrhují dohody mezi vládami anebo mezi jednotlivci, stihl je až dosud stejný osud: vytrvalá a houževnatá oposice, jež se mění pouze v síle své diskretnosti, znemožnila uskutečnění těchto slibů. Tento odpor se zakládá často na zájmech, o jejichž zákonitosti

a interpretaci lze diskutovati, které jsou však přece reální. Jindy zas naopak spočívá tento odpor pouze v různých obavách, které nejsou nikdy přesně formulovány, a jejichž nepřesnost zesiluje účinnost podle dobře známého psychologického mechanismu.

Mezi těmito posledními je také obava, kterou vyvolává myšlenka mezinárodní dělby práce a její soustavné aplikace na evropský kontinent. Budeme zde pojednávat pouze o ní; je to otázka rázu zejména hospodářského a proto ji budeme studovati jedině s hlediska hospodářského, a omezíme takto svůj článek na jediný vzhled otázky, která jich však má několik.

Každému je zajisté známo, že původci návrhů pro hospodářskou reorganizaci sledují jako svůj nejvyšší cíl racionální rozdělení různých odvětví výroby mezi různé evropské země. Takovýto ideál má své logicky velmi silné důvody. Vyvolal jednak ohromné nadšení, vyvolal však také hodně nedůvěry. Průmyslové země, jako Anglie a Německo, vidí v něm ochranný prostředek proti zaplavování svých trhů; a jiné země, zemědělské, jako státy střední a východní Evropy, vidí v něm smrtelné nebezpečí pro svůj rodící se průmysl. My jsme toho názoru, že jak ony naděje, tak také tyto obavy jsou přehnány; myslíme, že toto upozornění je užitečným, varujeme jím před zklamáním v budoucnosti a odzbrojujeme přítomný odpor.

Musíme tedy dokázati, že se připisuje thési o mezinárodní dělbě práce příliš velká důležitost; že její uskutečnění nepřinese tak hlubokých změn, v jaké jedni doufají a jaké druzí v obavách očekávají.

Nejdříve musíme tedy tento pojem definovati a vymeziti jeho důležitost a následky.

Překvapuje nás zjev, že teorie předešla zde skutky, anebo přesněji, že dějiny tohoto hnutí počínají již prohlášením teorie. V roce 1808 vykládá Torreus výhody teritoriální dělby práce, jejíž mechanismus vysvětluje Ricardo roku 1817. Mohlo se však mluvit v této době o nějaké skutečné mezinárodní dělbě práce? Vždyť existovala tenkrát ještě jen ve stavu zárodkovém; všechny národy znají zemědělské hospodářství; byla-li v malém veliká rozdílnost výroby, v celku vládla přece jen jednotvárnost; specialisované hospodářství bylo prakticky neznámým. Jedinou výjimkou byla Anglie, která si od konce 18. století organisovala velký průmysl metalurgický a textilní. Tedy tato thésa mezinárodní dělby práce nesnažila se vysvětliti to, co ve skutečnosti bylo, nýbrž předpisovala spíše to, co by mělo být podle názoru jejich původců; nebyla to teorie, která již podle své definice musí vysvětlovati to, co je, která je tedy explikativní, nýbrž spíše učení, jež podle své definice je normativní.

Ztratila pak tato teorie později tuto svou povahu? Přízpůsobil se vývoj těmto předpisům, anebo je snad překročil?

Ricardo, a po něm roku 1848 Stuart Mill dokazovali, že podstatnou výhodou mezinárodního obchodu není schopnost vyvážeti, jak se to až do té doby myslelo, nýbrž schopnost dovážeti, t. j. všechno nevyváděti, tedy konec konců schopnost specialisovati se. Učili tedy, že každá země, když správně chápe svůj zájem, musí se věnovati jedině takové výrobě, v níž má určitou přednost nad jinými zeměmi.

Co se mělo prakticky dělati, aby se jednalo v souhlasu s tímto učením? Na tuto otázku odpověděli angličtí obchodníci a průmyslníci. Velký průmysl v jejich zemích byl stár již 30 až 40 let, zatím co na kontinentě se začal pouze objevovati; tento náskok byl ohromný; žádný konkurent nebyl s to brániti se mu se stejnými zbraněmi. Evropští průmyslníci, kteří chtěli vzrůstati, dávali si dobrý pozor, aby nezačali zápas na otevřeném bojišti; od svých vlád obdrželi ochranná cla, namířená jedině proti anglickým produktům, jelikož pouze tyto snažily se dostat přes jejich hranice. Angličtí výrobci, aby snížili tyto celní překážky, které velmi omezovaly jejich vývoz, rozšiřovali Ricardovo učení, a snažili se dokázati kontinentu, že je to v jeho zájmu, když zanechá industrialisace a svým potřebám průmyslových tovarů vyhoví koupí anglických výrobků; Anglie pak by žádala od kontinentů, jenž by zůstal čistě zemědělský, suroviny a potraviny.

Dějiny neuskutečnily tento pojem mezinárodní dělby práce, podle něhož byla by Anglie průmyslová, zatím co by se kontinent specialisoval v zemědělství. Kontinentální národy hodlaly připojiti

k svým zemědělským pracím také práce továrenské. Všechny si pomalu zřídily nějaký průmysl; nejdříve Francie, pak Německo, pak Čechy a Itálie; citujeme pouze nejhlavnější národy. Místo hospodářství specialisovanému dávaly přednost mnohostrannému hospodářství, jež se všeobecně nazývá hospodářstvím komplexním.

Hnutí pokračovalo, a z Evropy přešlo do Ameriky. Americké národy velmi rychle se nasatily úlohy dodavatele obilí a bavlny; ony také se pomalu zindustrialisovaly a zacpávaly si uši nad kázáním Anglie, kterou nyní podporoval také evropský kontinent. Evropský kontinent, jenž nyní disponoval velkým množstvím továrních výrobků určených k odbytu, radil velmi vážně americkému kontinentu, aby zanechal industrialisace.

Od války pokračuje tentýž vývoj, ovšem v daleko větších rozměrech. Ochabnutí a někdy také úplné zastavení evropských průmyslů, k čemuž přistupují nesnáze mořské dopravy během válečných let, překazilo proniknutí evropských výrobků do zámořských krajů. Tyto pak musely si je vyráběti samy. Když byl konečně podepsán mír, nové továrny vystavěné velkým nákladem, zůstaly přirozeně v činnosti. Země jako Austrálie, Indie, Japonsko a Čína stávají se pomalu důležitými průmyslovými zeměmi.

Mírové smlouvy i v Evropě daly vznik velkému počtu nových anebo obnovených států. Československo, Polsko, Maďarsko, atd., které pokračují ve společném vývoji.

Země se specialisovaným hospodářstvím zůstaly napříště pouze výjimkou; Anglie věnovala se definitivně průmyslu; Austrálie, Kanada, Brazílie a Argentina jsou dnes podstatně zemědělskými státy, avšak první dva z nich snaží se již o organizaci domácího průmyslu.

Komplexní hospodářství stalo se všeobecným zjevem; tím, že se rozšířilo na celý svět, překročilo meze, do nichž je chtěl uzavřítí jeho první teoretik Bedřich List, jenž to vindikoval pro Evropu, kde doufal zarazit jeho rozvoj, a zdůrazňoval že pouze ty země, které leží v mírném pásmu jsou povolány k průmyslu.

Zde máme tedy druhý fakt. These mezinárodní dělby práce zůstala stále pouze učením. Specialisované hospodářství nebylo tedy ideálem pro národy, ba naopak bylo stále považováno za nižší vývojový stupeň, jenž má býti co nejdříve překročen. Nejvyšším cílem je komplexní hospodářství, jehož také většina států skutečně dosáhla.

Pro stoupence mezinárodní dělby práce jsou to velmi vážná fakta. Může se jim namítati to, co napsal r. 1913 jeden národohospodář: »Pro nás není vědecky zajímavé vědět, zda pro určitou zemi typ zemědělský je prospěšnější než typ průmyslový, nýbrž zda státy zemědělského typu přejdou pomalu k typu průmyslovému, a to jakým způsobem, a jaké jsou účinky tohoto vývoje na mezinárodní hospodářské hnutí a na jejich politiku. Zde se jedná o vývojový problém.«

Tato výčitka byla by odůvodněna a máme velké pokušení upozorniti na ni ty, kteří se prohlašují za realisty a velmi rádi obviňují své protivníky z toho, že jednájí z pohnutek čistě citových.

A mohli by býti i přísnější. Chtít odsoudit ve jménu nějakého učení staletý vývoj a nevidět v něm nic jiného, než jakousi »výhybkovou chybu«, zda není v tom určitá domyšlivost? Nemohli bychom snad opakovat to, co napsal jeden soudobý učený kritik ohledně jednoho podobného pokusu, že »je to následek anti-historického, antikritického, ba dokonce absurdního duševního stavu. Jelikož je absurdní vysvětlovat skutečnost pouze nějakým zásadním omylem, nedorozuměním, a říci: »Tato hra nestála za nic; za nějakou dobu začněmež opět.«

Podobné argumenty nechť stranou, v oboru politickém přiznáváme každému člověku právo tvrditi a když tak chce i dokázati, že Francie, a po ní celý svět, jde od roku 1789 stále špatnou cestou; ponecháme i v oboru hospodářském tutěž svobodu mínění, a uznejme, že stoupenci mezinárodní dělby práce jednájí prospěšně, když tvrdí a dokazují, že již celých sto let všechny státy světa sledují bezúnavně linii svým zájmům docela opačnou. Dějiny nám ukazují takové obraty a nutí nás proto k tomu, abychom byli skrovní a rozumní; považuje však za nezbytné ukázati hned na začátku,

jak těžké je stanovisko přívrženců specialisovaného hospodářství. Nesrovnalost by znemožnila jakoukoliv diskusi; avšak: »Nám se líbí zápas a ne vítězství; . . . v diskusi vidí lidé rádi zápas dvou mínění, nechtějí však rozjímati o nalezené již pravdě, nehledáme nikdy věci, nýbrž zkoumání věcí.«

Abychom řekli pravdu, toto zkoumání věcí budeme prováděti v docela jiném směru, než jaký by mohl vyplývati z názvu našeho článku. Výše uvedená krátká historická data ukázala nám, že mezinárodní dělba práce nepatří vůbec do oboru skutečností; když tedy hodláme pozitivně studovati tuto otázku, jsme nuceni studovati pravý opak specialisovaného hospodářství, t. j. hospodářství komplexní, jelikož pouze ono je nám ve skutečnosti dáno.

Abychom se pokud možno nejméně vzdálili od toho, co by mělo být podle názvu látkou našeho článku, začneme krátkým výtahem kritik stoupenců specialisovaného hospodářství; tyto kritiky budou pak již samy diktovat další rozvoj.

Podle těchto kritik vznik komplexního hospodářství je v určité ideologii: v touze každé země státi se soběstačnou; tato touha přivádí ji k tomu, aby vlastnila stále větší počet různých produktů, kterými může ukojiti všechny své potřeby. Podobný úmysl není rázu ani hospodářského ani politického, nýbrž pouze citového.

Pod tímto úmyslem skrývá se ostatně dosti často zbabělý egoismus. Co dělají bojácní podnikatelé? Dávají si příliš velký pozor, než aby se zapletli do takového odvětví výroby, jež je tak rozvinuté, že plně odpovídá vnitřním potřebám; dobře vědí, že jejich jediným odbytištěm byl by vývoz, a nemají odvahy začíti zápas s cizí konkurencí s nerovnými zbraněmi. Soustřeďují se proto na takové odvětví, jehož výrobní schopnost zůstává menší než je poptávka domácího trhu. Následkem toho nemusí se obávati národní konkurence; co se však týče mezinárodní konkurence, zbaví se jí velmi snadně: dokáží vládě, že se zde jedná o výrobu takových předmětů, které jsou nezbytné pro obranu vlasti (tohoto argumentu mohli použítí výrobci tužek), a dosáhnou zavedení ochranných cel.

Aby se tedy uskutečnilo komplexní hospodářství, t. j. objevení se čím dále tím většího počtu různých výrobních odvětví na těžce půdě, vyžaduje se zavedení umělého a arbitrážního prostředku: celní ochrany.

Přicházíme pak až k příliš zarážejícím výsledkům.

Konsument je jednak oloupen o technická zdokonalení, uskutečněná v cizích zemích; zůstává dále podroben národnímu výrobcí, jehož výrobní cena je zatížena rutinou anebo nepříznivými přírodními podmínkami. Zdá se, že konsument vyhledává pouze vysoké ceny a špatnou jakost. Když Francouz v 1931 svolí k tomu, aby platil 160—180 franků za cent obilí zatím co kanadský pěstitel mu je nabízí za pouhých 50 franků, zda to není kruté využívání konsumenta výrobcem, zda to není nešťastná operace pro celý stát? Jedním slovem: zda toto neracionální a nehospodářské řešení neoduzuje per absurdum kompletní hospodářství?

Co se zkrátka tomuto systému vytýká, je jednak jeho vznik a pak také jeho výsledky: za svůj původ může děkovati pouze národnostním předsudkům, podepřeným podpůrnými opatřeními; jeho konečný výsledek je výroba za každou cenu, a proto ochuzování celého lidstva.

Budeme se snažit odpovědět na tuto výčitku a zkoumat zda komplexní hospodářství má skutečně takové kořeny, a zda nese takovéto ovoce; pak teprve budeme vědět, zda podobný systém může a musí být zavržen, anebo naopak, zda je prospěšným a nezbytným jej zachovat pro velkou připravovanou rekonstrukci Evropy.

I. PŮVOD KOMPLEXNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ. Každý, jenž zná zoufalou komplexitu hospodářských věcí a neodmítá apriori jakýkoliv pokus o vysvětlení jako nedostatečný pouze proto, že neudává jednotný vznik, lehce připustí, že vznik komplexního hospodářství jest velmi složitý. Všecky prvky problému rozdělujeme do třech rubrik a rozeznáváme činitele geografického, technického a hospodářského; to však děláme pouze proto, abychom zjednodušili svůj výklad, jelikož skutečnost nám dává pouze syntesi toho všeho.

Na začátku veškeré produktivní činnosti jest určitá surovina, na níž člověk svou práci vykonává. Musíme se tedy ptát, jaké je rozdělení a rozvržení těchto surovin mezi národy? V jakém směru bude tento důležitý geografický činitel orientovat národní činnost?

Poznamenáváme, že nehodláme to nějakým způsobem odůvodnit, jelikož každý pokus o vysvětlení zavedl by nás příliš daleko, a že v oboru lidské geografie věříme spíše »possibilistické« thesi Vidal de la Blache než Ratzově thesi deterministické. »Nemůže se vůbec mluvit o nějakém geografickém determinismu,« píše první z nich. A my jsme také toho názoru, že není žádného geografického předurčení, nýbrž, že jednoduše příroda poskytuje člověku určité možnosti, jenž jich využije anebo ne, jenž využije jedněch v určité době, a jiných opět v době jiné.

Již krátké zkoumání rozdělení surovin přesvědčí nás o jedné nemožnosti: o nemožnosti, aby každý národ byl soběstačným. Každý národ není totiž stejně bohat; vcelku určité národy mají o hodně bohatší půdu než jiné, a v podrobnostech i těm nejbohatším vždy něco chybí, zatím co i ty nejchudší mají jiného hojnost.

Objevuje se také jiná nemožnost: nemožnost mezinárodní dělby práce. Pozorování nepoučuje nás o tom, že by existovalo mezi různými zeměmi souladné rozdělení přírodního bohatství, jež by zásobovalo různé národy a potlačilo mezi nimi jakýkoliv antagonismus zájmů anebo dokonce konkurenci. Vidíme naopak, že velký počet států má stejné zdroje: obilí se daří v Rusku, Rumunsku, Francii, Kanadě, Spojených státech, Argentíně, v Anglické Indii; uhlí nachází se ve velké míře v Anglii, Německu, Francii, Československu, Polsku; petrolejové prameny jsou ve Spojených státech, Mexiku, Venezuele, Rumunsku, Kavkazsku; je velmi mnoho podobných případů. Všecky tyto země budou nezbytně konkurenty mezi sebou; žádná z nich nepřivolí k tomu, aby jejich zdrojů nebylo využíváno pod tou záminkou, že dosud exploatovány nebyly a že potřebám země vyhovuje země jiná, která sice není v tom oboru bohatší, ale má tu výhodu, že s využíváním svých zdrojů začala dříve a že proto má lepší zkušenosti.

Nesmíme tedy hledět na věci očima Bastiata, a hledat v rozdělení surovin nějaký plán prozřetelnosti, jenž by umožnil národům, aby byly plně neodvislé jeden od druhého, anebo naopak, aby se vzájemně přesně doplňovaly.

Rozdílnost zdrojů, jaké má každé národní teritorium, je velmi zřejmým zjevem. Velmi dlouho by trvalo, kdybychom chtěli vyjmenovat všchna bohatství, jak nerostová, tak zemědělská, takové země jako je Francie, avšak zrovna totéž vidíme i při menších zemích, jako je na příklad Belgie anebo Československo.

Tato rozdílnost a rozmanitost zdrojů poskytuje nám jednu možnost: možnost nekonečně rozmanité výroby, t. j. komplexního hospodářství. Každá země, když využívá plně svého nerostného bohatství, způsobilosti své půdy a svého podnebí, může dáti vznik velkému počtu různých výrobních odvětví.

Tato primitivní možnost vzrůstá ze dne na den úměrně k pokroku techniky, která dovoluje člověku, aby přírodu stále lépe ovládal. Dnes již umíme pozměnit vlastnosti půdy, díky užívání různých umělých hnojiv, aplikováním zemědělských method všeho druhu. Dovedeme se také vyhnouti zhoubným následkům suchého podnebí zavodňováním a prováděním t. zv. »dry farming«. Zrovna tak přicházíme stále na nový způsob využívání různých látek a zjevů, které až dosud zůstaly bez využití; myslíme na těžení bauxitu, na využití vodopádů, na pokusy podrobiti si oceány (mořské proudy a thermická energie mořských vod). Četné vědecké vynálezy zvýšily a v budoucnosti zvýší ještě víc možnost každého národa připojití k své činnosti nová odvětví.

Zdokonalování dopravy zvětšuje také v ohromných rozměrech tuto možnost. Rychlá a poměrně laciná doprava umožňuje příchod surovin z daleké ciziny do každé země; díky těmto podmínkám mohl se v Evropě založit nový průmysl bavlnářský, jutový, gumový a kaučukový. Nepřítomnost geografického zdroje nebude již napříště, alespoň ve velké většině případů, překážkou pro rozvoj komplexního hospodářství.

Zde bychom sice mohli poznamenati, že tyto dopravní výhody zmenšují také potřebu komplexního hospodářství, jelikož umožňují právě zaopatřování nezbytných věcí v zahraničí a proto kterákoliv země může se zříci domácí výroby určitých produktů. Tato poznámka je správná; nezbytnost komplexního rozvoje byla by tím zmenšena; dále však uvidíme, zda tuto nezbytnost zdůrazňuje něco jiného a uvědomíme si, že pokrok v dopravě, ačkoliv zmenšuje v určitém směru nezbytnost komplexního hospodářství, zvětšuje přesto jeho možnost.

Vidíme tedy, že geografický činitel umožňuje ve kterékoliv zemi zjev velmi rozsáhlé škály různých produktů a že závady, které s sebou místy přináší, ztrácí pomalu na své důležitosti.

Pozorujeme nyní vliv technického činitele. Musíme odpovědět na otázku, zda technika, pokud možno bez zřetele na hospodářské úvahy, podporuje komplexní rozvoj anebo specialisované hospodářství.

Když sledujeme historický a zároveň logický pořad objevování se různých výrobních odvětví, zpozorujeme, že po zemědělství vzniká nejdříve transformační průmysl, jehož účelem jest využití přírodních zdrojů. Rozmanitost zdrojů přináší s sebou také rozmanitost výrobních odvětví. Pěstování obilí dává vznik vědeckému připravování mouky, obchodu určené, dále průmyslu potravinářských těst. Chov pak velkého a malého dobytka dává vznik koželužnám a továrnám na obuv, jirchářství a průmyslu rukavičkářskému, přádelnám a tkalcovnám vlny. Konečně ložiska železa a uhlí vyvolávají celou serii průmyslových odvětví, která ze surovin zhotovují konečné produkty.

Transformace na místě je spontánní a primitivně nezbytné řešení z důvodů dopravních nesnází; dnes již bez pochyby není tak nezbytná, jelikož dopravní prostředky ohromně se zdokonalily, dlouho však jí zůstávala; tento zjev, jenž trval po dlouhá staletí a jenž ještě stále zůstává pravidlem, měl hodně času, aby rozvinul své následky, které pak dobře známou reakcí jej upevnily a ještě i dnes přispívají k tomu, že se udržuje.

Tento transformační průmysl, jenž ve skutečnosti tvoří dost rozmanitý celek, dal podnět k velkému počtu jiných průmyslových odvětví, bez jejichž přispění nemohl vzniknout a rozvinout se; tento poslední druh průmyslu doplňuje pouze prvotní průmysl, jenž jej potřebuje ke své činnosti. To je případ stavebního průmyslu, dopravního průmyslu, obchodního průmyslu, jenž zprostředkuje styky mezi výrobou a spotřebou, a konečně případ bankovního průmyslu, jenž zaopatřuje potřebné k tomu kapitály. Jejich vznik jest nezbytným následkem vzniku transformačního průmyslu; ačkoliv mu poskytuje určité výhody, snaží se přesto udržovat jej na místě a čeliti takto opačné tendenci, kterou by snadnost dopravy mohla vyvolati; jediným výsledkem jest tedy další obohacování a udržování rozmanitostí výrobních odvětví.

To však není všechno. Zcela spontánně a automaticky přichází již třetí skupina průmyslových odvětví, která se připojuje ke dvěma předešlým a zmnožuje tím způsobem již beztak velkou rozmanitost. K průmyslu, jenž vyšel přímo anebo nepřímou z půdy, přidružuje se brzo průmysl, jenž je od půdy neodvislý. Tato poslední průmyslová odvětví zpracovávají málo látky, anebo látky lehké: tak na příklad průmysl hedvábí, průmysl konfekční, módní, nábytkový, umělecký, tiskový atd., atd. Tato odvětví nejsou již vázána, jako tomu bylo na příklad s průmyslem metalurgickým, k tomu místu, kde se vyskytuje surovina, a mohou býti proto založena daleko od zdrojů surovin; zdá se, že výběr umístění jest neomezen. Tento výběr ve skutečnosti jest velmi malý; tato kosmopolitická odvětví, bez jakéhokoliv zeměpisného vztahu, nemohou býti zakládána na libovolném místě; zakládají se pouze ve zřízených již průmyslových střediscích. Hledají a nalézají tam dosti početné dělnické obyvatelstvo, obratné a zvyklé pracím v dílnách, nalézají tam dále zdokonalené prostředky dopravní, dobře organizované bankovní závody a obchodní domy, které mají styky s celým světem a proto jim mohou zaopatřití odbytiště.

Střediska, v nichž se již jeví veliká komplexní hospodářská činnost, působí opravdovým přitahlivým vlivem na ta odvětví, jež mohou si voliti svá stanoviště; čím činnější je průmyslové středisko,

tím větší jest jeho přitažlivost; čím větší jest průmyslová rozmanitost, tím větší jsou vyhlídky, že tato rozmanitost bude ještě dokonalejší.

Technické vymoženosti rozhodně tedy podporují rozvoj komplexního hospodářství, a národy zvětšují rozmanitost své výroby bez jakéhokoliv předem vypracovaného plánu a jaksi proti své vlastní vůli.

Avšak jiné úvahy, v nichž se již jeví i lidská vůle, podporují ještě více tento komplexní rozvoj. Jsou to úvahy hospodářské. Toto tvrzení může se nám zdáti paradoxním; vždyť právě v tomto oboru mají vítěziti stoupenci mezinárodní dělby práce. Člověk, říkají, vyhledává vždy se stejnou jakostí nejlepší trh; pouze specialisování každého národa v těch výrobních odvětvích, pro něž má nejpříznivější přírodní podmínky, může ukojiti tento hospodářský pud. — Bylo by tomu tak, kdyby se svět skládal jedině z jedinců a konsumentů. Zapamatujme si zde pouze poslední bod. Vedle konsumentů existují také výrobci, kteří tvoří vlastně neaktivnější prvek hospodářského života, pouze tito podnikají nové kroky. Jejich chování je nám velmi dobře známo; oni se snaží uskutečnit pokud možno nejdokonaleji hospodářskou zásadu: »Maximální uspokojení s minimálním úsilím.« Proto se výrobci kloní hlavně a především k těm výrobním odvětvím, jež jim nejvíc vynášejí.

Avšak nerovnost zisku mezi zemědělskou výrobou a výrobou průmyslovou jest příliš známý zjev, jenž zde bude hráti důležitou úlohu. Průmyslová výroba ukazuje se o hodně šlechetnější a vydatnější než výroba zemědělská; první z nich, když běřeme v úvahu dosti dlouhou dobu, přináší velmi pěkný zisk, zatím co druhá dává zisk velmi skrovný; zpravidla ponechává v rukou podnikatelů pouze mzdy jejich práce a úroky jejich kapitálů. Je to již velmi dlouho vyzkoušená pravda, že se člověk může obohatiti v průmyslu anebo obchodech, ne však v zemědělství. Opouštění venkova a příliv do měst svědčí až příliš dobře o tomto stálém zjevu. Ohledně toho rozšířilo se ve Spojených státech velmi duchaplně, ale dojemně přísloví: »Kdo bavlnu sklízí, získává jedno; kdo ji přede, získává dvě; kdo ji tká, získává tři.« Kolem tohoto předmětu můžeme si představit četné jiné varianty; v této trilogii zemědělci přeje vždy štěstěna nejméně.

Teď již lehce porozumíme, proč žádný národ, ani jeden ani druhý, nechce se spokojiti s pouhou zemědělskou výrobou, ale vždy se snaží k ní připojiti i výrobu průmyslovou. Země, které jsou již industrialisovány, zbytečně dělají apoštoly a říkají mladším národům: »Pěstujte bavlnu a vyrábějte vlnu. O jiné se již postarám já. Jen pod touto podmínkou může vládnouti ve světě soulad.« Dovedeme si představit, jaká je to pro ně lehká podmínka; lví část si nechávají pro sebe. Jak můžeme takto doufat, že některé národy svolí k tomu, aby zůstaly pouze zemědělskými, anebo všeobecněji, aby se specialisovaly v těch odvětvích, která jsou nejméně výnosná?

A také uvnitř průmyslového oboru; vyhledávání větší rentability podporuje zakládání stále nových průmyslových odvětví. Nová odvětví jsou pravidelně výnosnější než odvětví stará; od r. 1920 průmysl automobilový, průmysl radiových součástek, umělého hedvábí, to jsou odvětví daleko výnosnější než na příklad průmysl metalurgický anebo bavlnářský. Ještě i zde ne pouze komplexita, nýbrž stále vzrůstající komplexita je nevyhnutelným důsledkem sledování zásady »maximální výkon s minimálním úsilím.«

Tak tedy tento rozvoj komplexního hospodářství, jež umožnil již zeměpisný činitel, je plně uskutečněn spontánní souhrou činitele technického a hospodářského.

Můžeme se proto domnívati, že celní překážky nemají již více té tvůrčí úlohy, jaká se jim až dosud připisovala. Někteří národohospodáři jsou toho názoru, že celní ochrana jest jedinou překážkou mezinárodní dělby práce. »jedinou příčinou komplexního rozvoje, nadindustrialisace a mezinárodních antagonismů, které z toho vyplývají«. Celní ochrana jistě přispěla k vítězství komplexního hospodářství; ona toto vítězství urychlila a usnadnila, jelikož rozvrhla eventuální výlohy mezi konsumenty, místo aby jimi zatížila pouze výrobce. Jistě však nebyla »hlavní příčinou komplexního rozvoje«.

A že je to pravda, o tom svědčí rozvoj komplexního hospodářství i v takových zemích, kde jej

nepodporují celní tarify; krásným příkladem toho jsou Spojené státy americké. Spojené státy jsou skutečným kontinentem, jež pro jeho bohatství a rozsah můžeme klidně přirovnat k evropskému kontinentu; 48 států, z nichž se skládá, nemají mezi sebou žádných celních překážek; a přece ani jeden z těchto států nechce zůstat čistě zemědělským; všude se jeví snaha po industrialisaci; tak, na příklad, jižní státy, které dlouhou dobu zasílaly svou sklizeň bavlny do severovýchodních států ke zpracování, od určité doby ujaly se většinou samy těchto prací; zakládají si nový průmysl bavlnářský. »Ve Spojených státech industrialisují se pomalu, bez jakéhokoliv příspěví celní ochrany, ohromné krajiny, tak velké jako naše národy.« Nevidíme tam žádnou dělbu práce, která by specialisovala státy v určitých výrobních odvětvích.

Zdá se nám tedy odůvodněným zdůraznit přirozenou a spontánní povahu komplexního hospodářství. Důsledek toho není bez veškerého významu; přiznává tomuto zjevu slušné zrození, zatím co přívrženci mezinárodní dělby práce připisují mu pouze nepřiznané otcovství. Tento výsledek není však dostatečným; z praktického stanoviska poučuje nás pouze o tom, že tento zjev má velmi hluboké kořeny a že přežije zhroucení celních hradeb; neříká však nám, jak se máme vůči němu chovat: zda jej máme podporovat, anebo proti němu bojovat? Jestli totiž 18. století si myslelo, že to, co je přirozené, je nezbytně dobré, 19. století tyto dva pojmy rozlišilo; přirozená povaha nějakého zjevu není ještě důkazem jeho výtečnosti, jelikož nemoc právě tak jako zdraví jest něčím přirozeným. Důkaz však musí být ještě proveden. Toto bude tedy naším dalším úkolem.

II. VÝHODY KOMPLEXNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ. Stalo se obvyklým, že se křičí »chopte se ho!« ohledně komplexního hospodářství. Ty nejhorší zločiny dávají se mu denně za vinu; jelikož každá země množí svá výrobní odvětví bez jakéhokoliv zřetelu na zahraničí, jen ono je příčinou všeho zla; ono přivádí nesmírné rozdrobení národní činnosti a tímto způsobem překáží technické dělbě práce a soustřeďování podniků, ze všech národů dělá konkurenty a stupňuje do nekořenné jejich antagonismy zájmů.

Nemůžeme popřít tyto následky, třebaže některé z nich, jako na příklad výčitka překážky technické dělby práce, nejsou tak vážné jak se zdají. Komplexní hospodářství jest lidskou institucí, a proto musí být již podle definice nedokonalé; poukázati na jeho nevýhody nestačí k tomu, abychom mohli dojít k závěru. Musíme nejdříve zkoumat, zda tyto nevýhody nejsou vyváženy jeho výhodami; důležité jest zdůraznit tyto výhody, jelikož byly, alespoň některé z nich, popřeny anebo úplně opominuty.

Všecky tyto výhody, jichž je veliký počet, dají se roztrdit do dvou skupin: jedny rázu kvantitativního, a druhé rázu kvalitativního.

Komplexní hospodářství valně přispělo k zvětšení rozsahu výroby; toto musíme stále opakovat a zdůrazňovat; objevuje se zde nebezpečí nadvýroby; to však hrozí pouze výrobcům, tento systém osvobozuje konsumenty od velkého strachu, že se jim něco »nebude dostávat«.

Uskutečňuje tento vzrůst výroby tím, že umožňuje stoprocentní využití všech národních zdrojů, zdrojů hmotných právě tak jako zdrojů lidských.

Poznamenali jsme již, že tyto hmotné zdroje jsou velmi rozmanité; půda každého národa poskytuje různé zemědělské a nerostné látky, jejichž exploatace stačí k zásobování velkého počtu průmyslových odvětví. Představme si, že by to bylo možným, aby určitý národ chtěl se specialisovat v provádění pouze jediného průmyslu, anebo jen nepatrného počtu průmyslových odvětví; musel by přirozeně nechat velkou část svých zdrojů nevyužitou. A všecky tyto nevyužité zdroje byly by úplně ztraceny ne pouze pro dotčený národ, nýbrž také pro celý svět.

Když Německo a Francie, kteréžto státy zůstaly až do počátku XIX. stol. především zemědělskými, odhodlaly se založit ve svých zemích takový metalurgický průmysl, jenž by se rovnal průmyslu anglickému, když otevřely své železné a uhelné doly, zda tím neobohatily celý svět?

Vedle známých a viditelných zdrojů jsou také zdroje neskutečné, které se stanou skutečnými pod režimem komplexního hospodářství, jelikož se objeví jen tehdy, když již jsou využívány. Tak

Anglie, která neopovrhne komplexním hospodářstvím, když se jí ono zdá výhodným, snažila se využít zemědělskou způsobilost svých kolonií k pěstování bavlny. Plně se jí to zdařilo na příklad v Egyptě; zde také následuje vzrůst prostředků daných konsumentům k dispozici; respektování mezinárodní dělby práce bylo by se proti tomu energicky postavilo.

Zdroje lidské jsou právě tak rozmanité jako zdroje hmotné; pouze komplexní hospodářství zajišťuje jejich plně využití. Několikamilionové obyvatelstvo představuje velkou rozmanitost fyzických a duševních schopností: síla svalů a obratnost, odpor únavě a duševní život jsou různé při různých jedincích. Ten národ, jenž by se zřekl mnohostranné výroby, zřekl by se tím zároveň velké části těchto schopností; různé schopnosti mohou najít svého využití pouze při různých výrobních odvětvích.

Tato výhoda jest tak velká, že v určitých případech zakládá se určitý průmysl pouze za tím účelem, aby této výhody bylo použito. Tak na příklad metalurgický průmysl zaměstnává pouze mužské dělníky, a ženskou pracovní sílu utvořenou ženami a dcerami dělníků nechává bez zaměstnání; založení průmyslu, jenž by zaměstnal i tuto pracovní sílu, vyplnilo by mezeru; komplexní hospodářství přináší lék nemoci, kterou zapříčinila specialisace.

V tomto oboru komplexní rozvoj je možná ještě důležitější než v oboru materiálních zdrojů, jelikož skryté vlohy jsou velmi časté. Známe jest historický spor mezi Sully-m a Laffemas-em. První z nich byl toho názoru, že francouzský národ jest národem rolnickým, jenž by se měl specialisovat v pěstování obilnin a chovu dobytka, své stanovisko hájil velmi houževnatě proti Laffemasovi, jenž se zabýval úmyslem zavést ve Francii průmysl luxusních předmětů, jenž až do této doby vyskytoval se pouze v Itálii. Jindřich IV., jenž by byl zasloužil, aby se stal ministrem národního hospodářství pod třetí Republikou, měl rozsouditi jejich spor; povzbudil sice zemědělství, ale svolil Laffemasovi, aby provedl zamýšlené innovace; naše hospodářství stalo se tím komplexnější. A zatím Francouz naší doby stále zdůrazňuje, že jej Prozřetelnost již od věčnosti předurčila k tomu, aby byl dělníkem umění celého světa. Poznamenejme ve vsí skromnosti, že tyto jeho vlohy objevily se hodně pozdě. Sully-ova koncepce o Francii specialisované v zemědělské výrobě byla by zamezila projevení se těchto vloh; a dnes jsou prospěšny jak Francii, tak celému světu.

Komplexní hospodářství ještě i jiným způsobem zvětšuje rozsah výroby. Dává vznik tomu, co bychom mohli nazvati »vzájemným uchvácením«. Sousedící průmysly pěstují mezi sebou stále styky; opatřují si navzájem výrobní prostředky, odbytiště, technické odborníky, metody, a vykonávají tímto způsobem jeden na druhý jakýsi vliv. Technický pokrok není však stejný na celé čáře, různých průmyslových odvětví dotýká se různým způsobem; určitá z nich rozvíjejí se rychlejším tempem než jiná; tato si je pak bétou za příklad, za vzor: kopírují je.

Tato výhoda vzájemného uchvácení byla zvláště citelna v rozvoji zemědělství. Starověký způsob zemědělství byl pozměněn velkým transformačním průmyslem, jenž poskytl zemědělství stroje, hnojiva, metody; zemědělství se »industrialisovalo« a toto slovo velmi jasně vyjadřuje, odkud vyšel popud. Intenzivní zemědělství rozvinulo se pouze v průmyslových zemích.

V nových zemích pásma rozvoje intenzivního hospodářství jsou vesměs v blízkosti velkých průmyslových středisk.

Ve starých zemích, jako na příklad ve Francii, setkáváme se s tímže zjevem. Přirovnáme zemědělství garonské kotliny k zemědělství severní Francie. Na jihozápadě: čistě zemědělská krajina; zemědělství nekonkuruje se žádným průmyslem; každý ví, že podle tradičního výrazu »půda tam umírá«. Na severu jsou velká průmyslová střediska, která pomocí velké mzdy vábí obyvatelstvo venkova; a přesto zemědělství zde prospívá; zde se pěstují ty nejbohatší plodiny jako cukrová řepa, sklizně obilí jsou zde nejvyšší.

Jediný velký národ, jenž, alespoň až po tato poslední léta, zůstal čistě zemědělským, jest Rusko; a právě zde jest zemědělství nejbídnější.

Co se týká průmyslu, také v něm jsou velké rozdíly zdokonalení. Nejnověji zřízená průmyslová

odvětví jsou přirozeně organisována podle posledních technických vynálezů; tato pak slouží za vzor starým, již dávno zavedeným průmyslům, které byly založeny na dnes již zastaralých zásadách. Tak na příklad v Německu, na konci XIX. století, technický pokrok vyznačuje, jak se zdá, z průmyslu chemického, jenž byl v této době zaveden. Právě tak ve Spojených státech, ve XX. století je to automobilový průmysl, jenž vybízí jiná průmyslová odvětví, aby napodobila jeho organisaci. Zda není skutečně pozoruhodným, že Anglie, která vytrvává při svých tradicionálních průmyslech, jest zemí, kde naopak pokrok metod jest velmi pomalý?

Rozvoj komplexního hospodářství tvoří tedy velmi příznivé prostředí pro zvýšení výroby; tím, že zavádí stále nová průmyslová odvětví, která svými zdokonalenými metodami slouží za vzor, zavádí páku, jež pak pozvedne celou masu.

S druhé strany toto zvýšení výroby, jež vyvolává tak různým způsobem komplexní hospodářství, provádí se ve zvláště výtečných podmínkách, které opravňují nás k tomu, abychom mluvili o jakési kvalitativní výhodě tohoto systému: bezpečnost zdá se být záviděníhodným privilegiem těch zemí, kde je rozmanitá výroba.

Zákon velkých číslic vykonává i v tomto oboru svůj stabilizační vliv. Když jakékoliv okolnosti, nepohody anebo snížení odbytišť, zřechování surovin anebo objevení nepřemožitelné konkurence, zapříčiňují ztráty určitým výrobním odvětvím, sousední odvětví nemusí být nezbytně dotčena tímže zlem; jejich zisk může vyvážit ztráty tam těch. Tak je na příklad velmi výhodným kombinovati výrobu nezbytně potřebných předmětů, jejichž poptávka jest velmi stálá a udržuje se i v dobách krise, s výrobou předmětů luxusních a pololuxusních, jejichž poptávka jest velmi elastická a rozvíjí se v dobách blahobytu; tímto způsobem lze mít velký zisk v bohatých letech, a zmenšení činnosti vyvolané chudými lety jest omezeno na minimum.

Naopak v zemích se specialisovaným průmyslem krise hlavního průmyslu může se změnit ve skutečnou katastrofu. Tak jest tomu v nových zemích, které pěstují monokulturu; Brazílie jest jednou z nich; špatný prodej kávy napadne celý hospodářský organism; omezení dopravované tonáže, bankovních operací, příjmů v státním rozpočtu. Kanada, která se také specialisovala a věnovala se výrobě obilí, trpí dnes krisí obilí o hodně víc než na příklad Francie, která není pouze zemí zemědělskou a průmyslovou, nýbrž také její zemědělství jest velmi mnohostranné, jelikož se tam pěstuje obilí, dobytek, květiny (na Côte d'Azur), ovoce.

Tento velký počet výrobních odvětví, v němž komplexní hospodářství pozůstává, chrání zemi před určitými nebezpečími, jelikož se projevuje pouze v rámci teritoriálním toho kterého národa. Mohli bychom si sice představití takový stát, jenž ze snahy zpestřiti ještě více svůj průmysl zakládá by nová odvětví, jejichž dodavatel a zákazníci bydleli by všichni v zahraničí. Je však zřejmé, že takováto thése nebyla by v logice podobného systému. Specialisované hospodářství musí nutně kupovat a prodávat mnoho v zahraničí, a právě tak komplexní hospodářství, jež své nezbytně omezené zdroje rozděljuje do velkého počtu různých odvětví, musí dbát o to, aby ani jedno z těchto odvětví nedosáhlo určitých mezí; vyhovění jediné z národních potřeb zdá se mu brzy jako jediná uskutečnitelná touha. Jeho praktickým cílem jest míti tolik surovin, kolik národní průmysl může zpracovati, a pak mít tolik fabrikovaných výrobků, kolik domácí konsument může si koupiti. Rozdrobení produktivní činnosti vyžaduje nutně uzavřítí se do národního rámce, avšak to, co se zdánlivě ztrácí, co se týče rozsahu, jest vyváženo naopak větší bezpečností.

Očekávat suroviny od zahraničí znamená vždy určité nebezpečí: nebezpečí, že tyto suroviny stanou se jednoho dne velmi drahými. Dohody mezi výrobci staly se skutečností, poněvadž jsou úplně nezbytny. Někdy jsou nebezpečné pro konsumenty, jimž mohou nadiktovat příliš vysoké ceny. Domácí výrobci vyhledávají zisk sice s touž houževnatostí jako výrobci cizí, avšak konsument nemá proti těm posledním žádných zbraní, alespoň za dnešního stavu věcí, kdežto proti prvním má k dispozici všecky zákonodárné a politické prostředky, jaké skýtá parlamentární stát. Přes všechnu budoucí

a velmi žádoucí organisaci mezinárodního dozoru zůstane pravděpodobným, že bude lze vždy lépe odporovati výrobci domácímu, než výrobci cizímu.

Těmto úvahám odpovídá zjevná snaha všech velkých států po surovinách; namáhají se o to, aby ve svých koloniích pěstovaly takové zboží, jež jim chybí: Anglie pěstování bavlny, Francie pěstování bavlny a vlny, Spojené státy pěstování kaučuku. A právě tak se vysvětluje zarputilost starých států evropského kontinentu udržeti i nadále svoje zemědělství, jež jim dodává také různé suroviny.

Zahraniční zákazníci nejsou o nic bezpečnější, než zahraniční dodavatelé. Jejich věrnost jest menší než u domácích zákazníků. Přizpůsobení zboží jejich zvláštnímu vkusu zůstává pravidelně nedokonalým; dříve anebo později obrátí se na své domácí výrobce, anebo v případě potřeby dají vznik výrobě domácí. Anglie, u níž exportní obchod zaujímá velmi důležité místo, zná velmi dobře ze své vlastní zkušenosti tuto dočasnou povahu vnějších odbytišť.

Musíme však ještě zkoumati regulační vliv komplexního hospodářství v thési mezinárodní dělby práce. Když uvážíme skutečnost a pozorujeme postupnou industrialisaci celého světa, vidíme, že se stává stále těžším zaopatřiti si surovinu v zahraničí, jelikož státy, které ji mají, snaží se samy o její zpracování, a že se stává stále těžším i zahraniční prodej továrních výrobků, a to také z toho důvodu. Je-li tento vývoj, jak my to ostatně myslíme, osudný, bude zajisté velmi výhodné míti doma prameny surovin a při odbytu zboží počítati spíše na domácího konsumenta, než na konsumenta zahraničního.

Tímto způsobem komplexní hospodářství zajišťuje hospodářské činnosti jakousi stabilitu, tak se uskutečňuje jeden velmi krásný sen výrobců. Zdůraznili jsme, že vyvolává zvýšení výroby a že tím podporuje zájmy konsumentů. Když tedy, jak náš článek snaží se dokázat, komplexní hospodářství představuje takovou organizační formu, kterou musíme nezbytně prodělat a již se nemůžeme vyhnout, uznajme, že jeho nevýhody jsou plně vyváženy.

ZÁVĚR. A nyní předložme si svou původní otázku. Dnes se zabýváme úkolem reorganisovat evropské hospodářství, jež bylo válkou velmi poškozeno a vznikem nových národů plně zvráceno. Pod tímto velkolepým názvem rozumíme všeobecně křížovou výpravu proti komplexnímu hospodářství; podle mínění některých Spojené státy evropské budou vystavěny na zříceninách tohoto systému; jen tehdy budou s to žít a prospívat, když se uskuteční na našem kontinentu mezinárodní dělba práce; každý stát musí odstoupiti od komplexního hospodářství, státy východní Evropy musí se vzdát své snahy po industrialisaci a závodění se státy západní Evropy; tyto státy nesmí ovšem udržet své zemědělství, jež vývoj zemědělství ve státech východní Evropy dělá zbytečným. Tyto »dvě Evropy« jsou určeny k tomu, aby se vzájemně doplňovaly; dbejme o to, aby vývoj komplexního hospodářství nepřekazil tento soulad.

Jsou-li přednesená fakta přesná a je-li naše uvažování správné, podobná orientace v plánech rekonstrukce Evropy byla by velmi nebezpečná.

Komplexní hospodářství, jak jsme to již ukázali, má své vážné důvody. Celní překážky jsou pouze jeho projevem, ne však ani dost málo jeho příčinou; jejich zrušení neznamená ještě vůbec jeho konec; zatím, právě tak jako dříve, každý národ bude se dále snažiti o to, aby se nespécialisoval a aby udržoval i napříště svá různá výrobní odvětví.

Ani zřízení trvalého míru nemůže vykonávati nějaký rozhodující vliv na hospodářskou konstrukci národů, politickou stránku problému nechávali jsme soustavně stranou, poukázali jsme však na to, že nelze vysvětlovat komplexní hospodářství snahou »býti soběstačný v případě války«; toto může býti jeho následkem, ne však jeho příčinou. Jeho příčiny jsou vesměs rázu technického a hospodářského a nejsou vůbec závislé na politické situaci.

Postavit se tedy na odpor komplexnímu hospodářství, tomuto spontánnímu a přirozenému zjevu, zdá se nám velmi nebezpečným návrhem; to by znamenalo zvýšiti nesnáze problému (a tyto jsou ohromné), namísto snížení je. Každý návrh evropské rekonstrukce musí, jak se zdá, vzíti za

svůj základní bod tento zjev a to tím spíše, že, jak jsme to právě dokázali, komplexní hospodářství poskytuje nám různé výhody.

Budou však nám namítati, že respektování komplexního hospodářství u každého národa znamenalo by spokojiti se s dnešním nepořádkem a znemožniti jakoukoliv rozumnou hospodářskou organizaci. My nejsme toho názoru.

Poznamenejme především, že tato organizace jest zde nadmíru potřebná. Mezinárodní dělba práce, kdyby byla možná, rovnala by se spontánnímu zřízení této organizace, mechanism cen zabezpečil by úspěch nejlépe vyzbrojených výrobců a rozdělil by takto výrobu mezi různé země. Zde však není tomu tak; jelikož každý národ rozmnožuje svá výrobní odvětví, nastává všeobecná nadprodukce; každý z nich se namáhá o to, aby přebytek své domácí výroby vnutil svému sousedu, jenž však je již zaopatřen péčí svých vlastních podnikatelů. Bylo by zapotřebí potlačit tento přebytek výroby, vyhnouti se tomuto zbytečnému mrhání sil. Jelikož nemáme žádný přirozený regulátor, musíme si sami zříditi regulátor »umělý«. Nemůžeme tedy říci, že komplexní hospodářství staví se proti evropské organizaci, naopak, ono jí vyžaduje; pouze v rámci evropské organizace může komplexní hospodářství plně fungovati.

Nestačí však poznamenati pouze, že tato organizace jest nezbytná; musíme ještě zkoumati, zda vůbec je možná. Když někteří tvrdí opak, dělají tak, nebojíme se to říci, jediné z důvodů podstatně filosofických. Evropská organizace zdá se jim býti projevem nového ducha; komplexní hospodářství se jim zdá naopak svědectvím prastaré mentality; s jedné strany péče o všeobecné zájmy lidstva a sklon k stále důvěrnější spolupráci se všemi zeměmi světa, s druhé strany péče o zájmy pouze národní a nesmírná touha po osamocení. Pokusme se dokázat slabiny této paralely a dokázati, že komplexní hospodářství plně odpovídá snahám nového ducha.

Komplexní hospodářství není ani dost málo učením osamocení; nesměřuje vůbec k omezení hmotných a duševních výměn mezi národy.

Dává naopak nový popud hmotným výměnám. Komplexní hospodářství znamená industrialisaci zemědělských krajín. Přirovnání zahraničního obchodu těch států, které zůstaly pouze zemědělskými, k zahraničnímu obchodu oněch, které připojily ke své farmě továrny, jest velmi výmluvné. Množství a hodnota v zahraničí prodaného a koupeného zboží jsou nekonečně větší na příklad u Německa než u Ruska. A nejen celková čísllice dovozu nějakého průmyslového státu jest daleko větší než dovoz státu zemědělského; vidíme dokonce, že právě ty nejprůmyslovější státy dovážejí nejvíce průmyslových výrobků. Vypočetlo se, že v Anglii připadá na jednoho obyvatele 67·40 marek za dovoz průmyslových výrobků, zatím co ve Francii 34 marek a v Rusku pouhých 6·74 marek. Nikdo nemůže popřít tuto pravdu, že »jest charakteristickým, že industrialisaci nějaké země její potřeby se nemenší, nýbrž naopak se zvětší.« Myslí si snad někdo, že výměna zboží mezi Evropou a Spojenými státy byla by aktivnější, kdyby se tyto byly specialisovaly v pěstování a výrobě surovin, pro něž mají velmi příznivé přírodní podmínky: obilí, masa, bavlny, uhlí, železa?

Komplexní hospodářství nepřekáží však ani výměně myšlenek. Neuvědomujeme si dosti často, že jestliže obchod se zbožím přináší s sebou nutně obchod myšlenek, také objevení se na téže půdě stále nových výrobních odvětví předpokládá pravidelně vypůjčení myšlenek a metod ze zahraničí. Marshall zpozoroval také něco podobného, když napsal: »Postavíme-li se na stanovisko všeobecné, mohli bychom říci, že snížení dopravních tarifů umožňuje každému místu, aby si rozšířilo své nákupy v dalekých krajích; směřuje dále k tomu, aby zvláštní průmyslová odvětví se soustřeďovala v určitých místech. S jiné strany však všechno to, co umožňuje snadnou dopravu s jednoho místa na druhé, přivádí specialisované dělníky k tomu, aby šli pracovat do blízkosti konsumentů, kteří pak koupí jejich výrobky. Zvyšování láce, rychlosti a pohodlí cestování do ciziny přimělo zkušené odborníky Anglie a jejich specialisované dělníky k zakládání nových průmyslových odvětví v jiných zemích a tak se podporuje v těchto zemích výroba těch předmětů, které se až dosud kupovaly v zahraničí anebo

přesněji v Anglii.« Jinými slovy pokrok dopravy zboží směřuje k mezinárodní dělbě práce, zatím co pokrok osobní dopravy podporuje komplexní hospodářství.

Tedy první systém předpokládá mezi zeměmi styky nepřímé, prostřednictvím zboží a druhý systém předpokládá přímý styk mezi jedinci. Fakt je, že ty dvě země, v nichž komplexní hospodářství bylo nejlépe provedeno, tedy Francie a Spojené státy, přijaly nejvíce cizinců.

Konečně zpátečnická povaha komplexního hospodářství má svůj původ v tom, že se myslí, a to právem, že ono odporuje všeobecné tendenci sociální »diferenciace«.

Poznamenejme především, že postavíme-li se na toto stanovisko, musíme být velmi skeptičtí ohledně budoucnosti mezinárodní dělby práce mezi evropskými národy. Tím snadněji lze uskutečnit takovou dělbu práce, čím větší jsou rozdíly jak fyzických tak i různých duševních vloh mezi jednotlivými národy. A nemůžeme přece popřít, že vzdálenost jest důvodem diferenciace. Proto dělba práce bude těžší mezi evropskými národy navzájem než mezi těmito a mezi národy jiných kontinentů.

Lze však pochybovat, zda tendence k diferenciaci, kterou sice nelze zapírat, jest jedinou tendencí, anebo zda ona jest tendencí převládající. Jsou také jiné tendence, dokonce i opačné. Tak na příklad velmi známá jest tendence k stejnosti a vyrovnání existujících rozdílů.

Postupné vyrovnávání mezi různými společenskými vrstvami, mezi různými skupinami lidí, jest známým zjevem; ves snaží se napodobiti ve všem městečko, jež se řídí podle velkého města, které pak kopíruje hlavní město. Z vlastní zkušenosti jsme se přesvědčili o nivelisaci různých životních podmínek a způsobů.

Když tedy komplexní hospodářství odporuje tendenci k diferenciaci, na druhé straně velmi dobře se shoduje s tendencí k stejnosti; komplexní hospodářství dokonce jest jen pouhým projevem této tendence, jejím hospodářským vzhledem. Každý národ snaží se o to, aby se podobal národům jiným, aby vlastnil tatáž průmyslová odvětví. Zda tedy tato tendence ke stejnosti, která jest, nebojíme se to říci, psychologickou vzpruhou komplexního hospodářství, může být považována za znak zpátečnického ducha?

V tomto našem domnění potvrzuje nás velmi pozoruhodný fakt, jež však nikdo, jak se zdá, nepozoruje, že totiž neexistuje vůbec nějaká mezinárodní dělba duševní práce: žádný národ se dosud nespécialisoval v hudbě, chemii, poesii nebo matematice. To jest proto, že duševní činnost závisí pouze na duševních vlohách; tyto jsou však uvnitř určité země nesmírně rozmanité, a každá země má proto dostatečný počet lidí, kteří jsou schopni pěstovat i ta nejrůznější odvětví vědy a umění. Jest však zřejmým, že pokrok techniky a výroby omezuje čím dále tím více důležitost hmoty, aby zvýšil naopak úlohu lidského ducha a jeho poznatků. A právě tyto poznatky se rozšiřují po celém světě; mladé národy jdou se poučit na university a na technické ústavy národů starých. Tak tedy duševní podmínky, které pro vznik nových průmyslových odvětví hrají stále důležitější úlohu, stávají se ve všech zemích čím dále tím podobnějšími, a výsledkem toho je, že i hospodářství ve všech zemích se stává čím dále tím víc stejnorodým.

* * *

Nechtěli bychom však zakončiti svůj článek tak, aby nám mohla být vytýkána námitka, kterou svým odpůrcům rádi vytýkáme, že jsme totiž exklusivní.

My nevěříme ve vítězství jediné zásady; podle našeho názoru život pozůstává v rovnováze protichůdných zásad; člověk jest toho dobrým příkladem, poněvadž jen tehdy může plně vyvinouti, když pečuje zároveň o svou duši a o své tělo. Soudobé společnosti vědí ze zkušenosti, že jen tenkrát mohou prospívat, když dovedou smířiti svobodu s organizací. Evropa pak jen tenkrát stane se bohatou, když smíří mezinárodní dělbu práce s komplexním hospodářstvím.

My jsme jen na to chtěli poukázat, že komplexní hospodářství zasluhuje právě takového místa, jako mezinárodní dělba práce, a že nemůže být považováno za zbytek minulosti, jehož se máme co nejdříve zbaviti; až sem sahal náš úmysl.